

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

11

*Egidijus Motieka.
Didysis Vilniaus seimas*

1996

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

LIETUVOS
MOKYKLAI

600

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

11

Egidijus Motieka
Didysis Vilniaus seimas

VILNIUS

Saulabrolis

1996

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

*Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
Lietuvos istorijos institutui,
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui,
Švietimo ir mokslo ministerijai,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo.*

© *Egidijus Motieka, 1996*
© *Lietuvos istorijos institutas, 1996*

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-814-01-4

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
I skyrius. LIETUVIŲ SUVAŽIAVIMO ORGANIZAVIMAS	
1. Lietuvos politinė situacija 1905 m. sausio–rugsėjo mėn.	46
2. Lietuvių suvažiavimo idėja ir iniciatyva	60
3. Memorandumas Rusijos vyriausybei	76
4. Lietuvių atstovai VI Rusijos žemietijų suvažiavime	94
5. Lietuvių visuomenės pasirengimas Suvažiavimui	107
II skyrius. SUVAŽIAVIMO DARBAS	
1. Suvažiavimo pradžia	118
2. I ir II posėdžiai: Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos bei Lietuvos autonomijos klausimai	138
3. III ir IV posėdžiai: agrarinis ir Lietuvos mokyklų klausimai	158
4. Suvažiavimo nutarimai	174
5. Suvažiavimo dalyvių grupuočių priimti nutarimai	193
III skyrius. SUVAŽIAVIMO PASEKMĖS	
1. Lietuvių ir Lietuvos visuomenė po Suvažiavimo	209
2. Rusijos valdžios požiūris į Suvažiavimą. Represijos	240
BAIGIAMASIS ŽODIS:	
Didžiojo Vilniaus seimo reikšmė	260
PRIEDAI	
Nr. 1 Atsišaukimas į lietuvių tautą	275
Nr. 2 Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui S. Vitei	277
Nr. 3 Odesos lietuvių nutarimai	284
Nr. 4 Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	287

Nr. 5	LSDP parengta Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	288
Nr. 6	J. Basanavičiaus kalba pradedant Lietuvių suvažiavimą Vilniuje	290
Nr. 7	Suvalkų gubernijos lietuvių nutarimai	293
Nr. 8	Lietuvos valstiečių sąjungos nutarimai	294
Nr. 9	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimai	297
Nr. 10	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimas dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose	299
Nr. 11	LSDP sušaukto darbininkų ir valstiečių susirinkimo nutarimai	300
Nr. 12	Krikščionių demokratų nutarimai	306
Nr. 13	Lietuvos mokytojų susivienijimo nutarimai	308
Nr. 14	Tautiškosios lietuvių demokratų partijos Steigiamojo susirinkimo protokolas	311
Nr. 15	Amerikos lietuvių suvažiavimo Filadelfijoje nutarimai	313
	TRUMPINIAI	317
	STRESZCZENIE	318
	SUMMARY	329
	RESUME	342
	ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	354
	VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	361

Apskritai IV posėdis, išskyrus LSDP ir krikščionių demokratų polemiką, buvo gana ramus. Pirmieji trys posėdžiai parodė kompromiso būtinybę. Įtampą sumažino ir tai, kad žemės bei Lietuvos mokyklų klausimais nuomonės iš esmės sutapo. Be to, Suvažiavimo nutarimus prezidiumas rengė daugiau ar mažiau kolegialiai. Matyt, svarbų vaidmenį suvaidino aktyvus St. Kairio dalyvavimas rengiant rezoliucijas. Jo deka nemažai LSDP pasiūlytų nuostatų buvo įtraukta į šios rezoliucijos projektą ir taip nuraminti radikaliausi LSDP šalininkai. Nereikėtų užmiršti, kad darė įtakos ir nuovargis. Juk, be Suvažiavimo darbo, visos politinės grupuotės nuolat rinkosi ir posėdžiavo atskirai.

Suredaguoti ir išspausdinti Suvažiavimo nutarimus apsiėmė vadovaujantys LVS veikėjai: J. Gabrys-Paršaitis, Pr. Klimaitis, L. Gira, E. Galvanauskas ir J. Jasaitis²¹². Prie šio darbo prisidėjo tautininkai Petras Vileišis bei kun. J. Kukta²¹³. Nutarimai buvo išspausdinti „Vilniaus žinių“ spaustuvėje ir lapkričio 23 (gruodžio 6) d. rytą išdalyti grįžtantiems į namus Suvažiavimo dalyviams²¹⁴. Toks operatyvumas leido nedelsiant pradėti vykdyti nutarimus.

4. Suvažiavimo nutarimai

Didžiulę Suvažiavimo nutarimų reikšmę tiek tuometiniam revoliuciniam judėjimui Lietuvoje, tiek ir apskritai atkuriant Lietuvos valstybinumą pažymi dauguma istorikų ir atsiminimų autorių²¹⁵. Tačiau beveik visi rašiusieji šiuos nutarimus kritikavo. Kitas dalykas, kad tik sovietiniai istorikai (V. Girdzijauskienė, J. Jurginis, Vl. Pavilionis, J. Zinkus ir kt.)²¹⁶ Suvažiavimo nutarimus bandė visiškai demaskuoti. Nutarimai buvo apibūdinami kaip tautininkų ir klerikalų ir apskritai lietuvių buržuazijos kompromisas su caro valdžia. Tiesa, J. Jurginis dar bandė detaliau aiškintis Suvažiavimo rezoliucijų esmę ir padarė išvadą, kad tokie nutarimai buvo priimti „spaudžiant prezidiumui ir liberaliajai buržuazijai“²¹⁷. Kiti autoriai taip pat pabrėžė kompromisinį Suvažiavimo nutarimų pobūdį, tačiau šį dokumentą laikė ne sandėrio su carizmu, bet visų lietuvių politinių partijų ir grupuočių kompromiso išdava. Nutarimai dažnai buvo kritikuojami, o kritikos objektas dažnai skyrėsi: vieni akcentavo nuosaikumą ir apsiribojimą caro valdžios boikotu (A. Merkėlis, V. Merkys)²¹⁸, kiti – juridinius niuansus: nebuvo balsuota už atskirus rezoliucijų punktus, nutarimų niekas nepasirašė (J. Totoraitis)²¹⁹, treči –

tai, kad nebuvo išrinktas vykdomasis ar koordinacinis organas, kuris būtų galėjęs garantuoti nutarimų vykdymą (A. Tyla, J. Audėnas)²²⁰, dar kiti fiksavo kone visus šiuos „kaltinimus“ (P. Ruseckas)²²¹.

Suvažiavimo nutarimais nebuvo patenkinti ne tik atskiri lietuvių politiniai veikėjai, bet ir pačios politinės partijos. Tokią išvadą galima padaryti jau vien žinant patį XI.23(XII.6) LSDP organizuoto susirinkimo faktą²²², taip pat P. Višinskio ir J. Basanavičiaus pasisakymus to meto spaudoje²²³, netgi Skapiškio vls. valstiečių XI.28(XII.11) nutarimus²²⁴.

²¹²J. Jasaitis, „Kaip buvo atspausdinti Didžiojo Seimo nutarimai“, op. cit.; F. Bortkevičienė, „Didžiojo Vilniaus Seimo laikų ūpas“, op. cit.; Iš 1905 metų Ernesto Galvanausko atsiminimų, op. cit., nr. 91; B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 703; J. Gabrys, „Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, op. cit., 1937, nr. 7, p. 156–157.

²¹³J. Jasaitis, „Kaip buvo atspausdinti Didžiojo Seimo nutarimai“, op. cit.; E. Galvanauskas, „Iš Didžiojo Seimo atsiminimų“, *Lietuva*, 1926. I. 2, nr. 1; J. Gabrys /J. Gabrys-Paršaitis/, „Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, op. cit., 1937, nr. 7, p. 157.

²¹⁴J. Jasaitis, „Kaip buvo atspausdinti Didžiojo Seimo nutarimai“, op. cit.; F. Bortkevičienė, „Didžiojo Vilniaus Seimo laikų ūpas“, op. cit.; K. Stiklius, „Truputis iš 1905 metų atsiminimų“, op. cit.

²¹⁵P. Višinskis, „Pirmutinis Didysis Lietuvių Susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., p. 7; P. Ruseckas, *Didysis Vilniaus Seimas. 1905–1930*, p. 31–37; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 80–84; P. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, p. 339–353 ir kt.

²¹⁶P. Girdzijauskienė, *1905–1907 metų revoliucija Lietuvoje*, p. 23–24; J. Jurginis, *1905 metų revoliucijos įvykiai Vilniuje*, p. 107; Vl. Pavilionis, „Buržuazinių politinių partijų pažiūra į Lietuvos valstybingumą (1905–1918 m.)“, op. cit., p. 53; J. Zinkus, „Lietuvių suvažiavimas Vilniuje“, in *Tarybų Lietuvos Enciklopedija*, t. 2, p. 559.

²¹⁷J. Jurginis, *1905 metų revoliucijos įvykiai Vilniuje*, p. 108–109.

²¹⁸A. Merkelis, *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964, p. 86; J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija*, t. 1, V., 1973, p. 353.

²¹⁹R. Laukaitytė, „Neskelbtas J. Totoraičio straipsnis apie Didįjį Vilniaus Seimą“, op. cit.

²²⁰A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 80–83; J. Audėnas, *Lietuvos valstiečiai liaudininkai*, p. 62.

²²¹P. Ruseckas, *Didysis Vilniaus Seimas. 1905–1930*, p. 35–37.

²²²Nutarimai Kauno, Suvalkų ir Vilniaus gubernijos kaimo darbininkų ir valstiečių susirinkimo, sukviesto Lietuvos Socialdemokratų Partijos 23 lapkričio Vilniuje, *Kova*, 1906. I. 19, nr. 3.

²²³P. Višinskis, „Pirmutinis Didysis Lietuvių Susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., p. 3–7; J. Basanavičius, „Prie Lietuvių Susivažiavimo Vilniuje nutarimų“, *Vilniaus žinios*, 1905.XII.5(18), nr. 286.

²²⁴Nutarimai Skapiškio valsčionių, susirinkusių 28 lapkričio, *Darbininkų balsas*, 1905, nr. 11/12, p. 394.

Kita problema – Suvažiavimo nutarimų autorystė. Atsakymo į šį klausimą neduoda nė viena Suvažiavimo stenograma. Apie tai galima spręsti tikrai iš aktyviųjų jo dalyvių – St. Kairio, Pr. Klimaičio, Pr. Būčio, E. Galvanausko, J. Vileišio, F. Bortkevičienės²²⁵ atsiminimų. Svarbiausias istoriografijoje susiklostęs prieštaravimas – ar Suvažiavimo rezoliucijas parengė St. Kairio vadovaujami socialdemokratai (St. Kairio versija), ar J. Basanavičius su Pr. Klimaičiu (Pr. Klimaičio versija)? Ši iš pirmo žvilgsnio ne tokia jau reikšminga problema tampa svarbi stengiantis nustatyti nutarimų pobūdį ir lietuvių politinių partijų bei grupuočių kompromiso genezę. Šio klausimo tyrimas turėtų padėti bent iš dalies atkurti ir Suvažiavimo nutarimų atsiradimo istoriją.

1937 m. rašytame straipsnyje M. Biržiška išdėstė minėtas versijas, nė vienai nesuteikdamas pirmenybės²²⁶. Pateikdamas šiuos variantus, jis rėmėsi prieš kelerius metus pasirodžiusių St. Kairio ir Pr. Klimaičio straipsnių teiginiais. 1930 m. St. Kairys rašė: „/.../ Jos (t. y. rezoliucijos – E. M.) projektą teko paruošti komisijoj, kur radikalesnius ir pilnesnius kairiųjų reikalavimus stengėsi sužeminti dešinieji, motyvuodami tai reikalu padaryti rezoliuciją priimtina ūkininkams, lengviau realizuotina gyvenime. Socialdemokratai sutiko, laikydami, kad svarbiausias tam momentui dalykas buvo suburti visas krašto revoliucines pajėgas, sugriauti esamą politinę santvarką ir kovos pozitingu tikslu pastatyti politinę krašto autonomiją, kaip dienos uždavinį /.../“²²⁷.

Pr. Klimaičio teigimu, antrąją Suvažiavimo dieną apsvarsčius žemės klausimą, J. Basanavičius tyčia padaręs ilgesnę pertrauką, galvodamas, kad „/.../ socialdemokratai ir demokratai arba pasistengs suardyti suvažiavimą, nepadariusį nė vieno nutarimo, arba pačioje pabaigoje patieks tokią daugybę rezoliucijų, kad jas apsvarstyti nebus galima ir noroms nenoroms teks priimti tas, kurios bus didžiausių réksnių remiamos /.../“²²⁸. Pertraukos metu J. Basanavičius pakvietęs Pr. Klimaitį papieptauti Niškovskio restorane ir pasiūlęs surašyti nutarimų projektą, kuris „/.../ galėtų būti pasiūlytas nuo nepartinės tautiškai nusistačiusios srovės, susitelkusios apie „Vilniaus žinias“/.../“. Surašius nutarimų projektą, jis buvo pateiktas prezidiumui. „/.../ Pasirodė, kad daugiau jokių projektų dar ir dabar nebuvo. Pateiktąjį tekstą paeiliui ir perskaitė kiekvienas prezidiumo narys ir niekas jokių pastabų bei pataisų nepadare. Tik vienas Kairys užprotestavo, kam rezoliucijose visai nepamainėta tokia svarbi revoliucinė priemonė kaip streikas, apie kurį Suvažiavime buvo labai daug kalbėta. Šitas priekaištas buvo visai teisingas ir mudu su Basanavičiumi nebuvo priešingi, kad streikas būtų įterptas į nutarimų

tekstą. Paprašėva tiktai, kad pats Kairys tą pataisą suformuluotų ir suderintų su kitais projekto teiginiais. Ilgai negalvodamas, jis trečiojo posmo (punkto – *E.M.*) pabaigoje, kur kalbama apie tai, kokių būdu iškovoti autonomiją, po žodžių „neleisti savo brolių į kariuomenę“ ėmė ir prirašė – „reikalui prisėjus streikuoti visiems darbo žmonėms miestuose ir sodžiuose /.../“²²⁹.

Lygindami St. Kairio ir Pr. Klimaičio argumentus, pastebėsime esminį skirtumą: Pr. Klimaitis teigia, kad jo ir J. Basanavičiaus (t. y. tautinių demokratų) parengtas projektas buvo vienintelis ir jį apsvarstė tik Suvažiavimo prezidiumas. St. Kairio tvirtinimu, Suvažiavimo nutarimus parengė redakcinė komisija. Po Antrojo pasaulinio karo išspausdintuose atsiminimuose St. Kairys jau tiesiogiai kritikuoja Pr. Klimaičio teiginius. Pasak St. Kairio, nutarimams parengti buvo sudaryta „speciali komisija“. Tiesa, jis neišvardija visų jos narių ir, be savęs, nurodo tik Pr. Klimaitį ir J. Gabrį-Paršaitį, kuriems buvo pavesta paruošti rezoliuciją apie Lietuvos mokyklas. St. Kairys rengęs politinę rezoliuciją apie Lietuvos autonomiją ir priemones jai iškovoti, o jo parengtas projektas „/.../ tiek tebuvo ištaisytas, kad iš kovos priemonių buvo pašalintas ginkluotos kovos šūkis /.../“²³⁰. Kaip matome, apie tą patį nutarimų punktą rašoma skirtingai: Pr. Klimaičio teigimu, St. Kairys pasiūlęs įrašyti visuotinio streiko formuluotę, o St. Kairio tvirtinimu, jis kompromiso vardan atsisakęs ginkluoto sukilimo reikalavimo ir įrašęs visuotinį streiką, kaip kraštutinę kovos priemonę. Tai leidžia suabejoti Pr. Klimaičio aiškinimu, kad jo ir J. Basanavičiaus pateiktam nutarimų projektui, išskyrus nedidelę St. Kairio pastabą, niekas neturėjęs pretenzijų.

Verifikuojant Pr. Klimaičio ir St. Kairio teiginius, į pagalbą ateina J. Vileišio, E. Galvanausko ir Pr. Būčio atsiminimai. J. Vileišis aiškina,

²²⁵ St. Kairys, „Vilniaus seimas“, *Kultūra*, 1930, nr. 12, p. 622; Idem, „Didysis Vilniaus Seimas“, p. 22; Idem, *Tau, Lietuva*, p. 91, 93, 96; J. Vileišis, „Iš kovos laikų“, op. cit.; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 4, p. 368–370; Iš 1905 metų Ernesto Galvanausko atsiminimų, op. cit., nr. 91; Pr. Būčys, „Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo“, op. cit., p. 255; F. Bortkevičienė, „Didžiojo Vilniaus Seimo laikų ūpas“, op. cit. ir kt. veik.

²²⁶ B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 700–701.

²²⁷ St. Kairys, „Vilniaus seimas“, op. cit., p. 622.

²²⁸ Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 4, p. 368–370.

²²⁹ Ibidem, p. 368–369.

²³⁰ St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 96.

kad, ruošiant Suvažiavimo nutarimus, jam, kaip juristui, teko prisidėti prie šio darbo. Norėta, kad rezoliucijos nebūtų per daug „smarkios“, kad caro valdžia neišdrįstų „/.../ traukti žmonių atsakomybėn už pasiryžimą atitraukti visą Lietuvos teritoriją nuo Rusijos. Buvo nurodyta, kad už tai galima patraukti Baudžiamojo statuto straipsniais 100 ir 102, o jie grėsė net mirtimi /.../“²³¹. E. Galvanausko liudijimu, IV posėdžio metu, perskaičius LVS nutarimus, buvo išrinkta redakcinė komisija, turėjusi paruošti Suvažiavimo nutarimus. Į ją įėjo „visų srovių atstovai“. Po kelių valandų darbo komisija pateikė rezoliucijos projektą, kurį Suvažiavimas priėmė²³². Pr. Būčio tvirtinimu, „/.../ besibaigiant seimui, J. Basanavičius į posėdžių salę atnešęs nutarimų projektus /.../“²³³. Pasak Pr. Būčio, išskyrus jį, su visais kitais prezidiumo nariais dėl Suvažiavimo rezoliucijų jau buvo anksčiau konsultuotasi. Tiesa, šie jo teiginiai nepaneigia nei Pr. Klimaičio, nei St. Kairio versijos. Tačiau Pr. Būčys pateikia ir naują faktą, būtent, kad jo rūpesčiu Suvažiavime dalyvavę kunigai aktyviai svarstė nutarimų projektus ir griežtai pasisakė prieš „žūtibūtinės revoliucijos“ reikalingumą bei kraujo praliejimą. Prezidiumo dauguma turėjo jiems nusileisti, vis dėlto nutarusi pateikti „smarkią ir griežtą rezoliuciją“, tačiau be „krvinių ir smurto pradų“²³⁴. Šis Pr. Būčio teiginys rodo, kad Suvažiavimo nutarimai, priešingai Pr. Klimaičio tvirtinimams, buvo aktyviai svarstomi.

Išdėsdčius šias nuomones, iškyla klausimas, ar galima suderinti Pr. Klimaičio ir St. Kairio versijas. Juk St. Kairį tiesiogiai arba netiesiogiai paremia J. Vileišis, E. Galvanauskas ir Pr. Būčys. Tačiau manytume, kad negalima visiškai atmesti ir Pr. Klimaičio pateiktų teiginių, nes, išskyrus „užmiršimą“ egzistavus redakcinę komisiją ir daugiau nei vieną nutarimų projektą, kiti jo pateikti samprotavimai bei išpūdžiai gana įtikinami. Taigi pabandydysime kaip hipotezę iškelti savo versiją.

Kaip prisimename, apie būtinumą nedelsiant rengti nutarimus dar pirmąją Suvažiavimo dieną kalbėjo J. Stankūnas, St. Kairys, kun. V. Aleksandravičius, A. Smetona, o St. Kairys II posėdžio pradžioje net buvo pasiūlęs balsuoti už LSDP parengtą vieną rezoliucijos punktą²³⁵. Tačiau tada dėl kilusių aštrių ginčų prezidiumas ir politinių partijų bei grupuočių vadovai susitarė atidėti balsavimą už atskirus nutarimų punktus iki Suvažiavimo pabaigos. Buvo pasiūlyta atskiroms politinėms grupuotėms bei pavieniams asmenims rengti nutarimų projektus ir pateikti juos svarstyti Suvažiavimo pabaigoje²³⁶.

Sprendžiant iš neaktyvaus prezidiumo ir politinių partijų lyderių dalyvavimo III posėdžio (žemės klausimas) debatuose, tautininkai ir so-

cialdemokratai jau tada pradėjo ruošti Suvažiavimo nutarimų projektus. J. Basanavičius, matydamas, kad socialdemokratai aktyviai dirba prie nutarimų projektų, naudodamasis neoficialiu prezidiumo pirmininko rangu, turbūt specialiai nutęsė IV posėdžio pradžią. Per trijų valandų pertrauką tarp III ir IV posėdžių (t. y. nuo 15 iki 18 val.) buvo galima ne tik parašyti nutarimų projektus, bet ir suderinti juos su kitomis politinėmis grupuotėmis.

Kaip matome iš St. Kairio, E. Galvanausko ir J. Vileišio atsiminimų ir galima spręsti iš Pr. Būčio užuominų, buvo sudaryta redakcinė komisija, turėjusi parengti nutarimus. Ir Pr. Klimaitis prisimena, kad „ketinta net sudaryti tam tikrą komisiją“²³⁷ nutarimams parengti. Prisiminus anksčiau išdėstytas mintis apie neproduktyvų Suvažiavimo darbą III posėdžio metu, Pr. Klimaičio tvirtinimas, kad redakcinę komisiją bandyta sudaryti III posėdžio metu, atrodo visai įtikinamas, tačiau tik pridėjus, kad ši komisija tikrai buvo suformuota. Neužmirškime, kad E. Galvanauskas irgi teigė komisiją dirbus keletą valandų. Tačiau sunkiai įtikima, kad, kaip teigia E. Galvanauskas, komisija tas kelias valandas dirbo pačiu įtemptiausiu, t. y. IV posėdžio, metu.

Matyt, sudarius redakcinę komisiją, ji turėjo tik parengti galutinius nutarimų projektus, o jos nariai, pasitarę su savo partijos ar grupuotės atstovais (St. Kairio, J. Basanavičiaus, iš dalies – Pr. Būčio) arba savarankiškai (J. Vileišis) – pateikti savo pasiūlymus. Sprendžiant iš gana miglotų St. Kairio, E. Galvanausko, Pr. Būčio, Pr. Klimaičio pasisakymų, redakcinę komisiją sudarė Suvažiavimo prezidiumas ir kai kurie asmenys (J. Vileišis, Pr. Klimaitis, J. Gabrys-Paršaitis). Galimas daiktas, kad Pr. Klimaitis ir J. Gabrys prie nutarimų ruošimo prisidėjo kaip sekretoriato nariai. Tiesa, iš pradžių, matyt, bandyta apriboti Pr. Būčio ir apskritai dvasininkijos įtaką rengiant nutarimus. Sprendžiant iš tų pačių šaltinių, Pr. Klimaitis ir J. Gabrys-Paršaitis turėjo parengti rezoliuciją

²³¹ J. Vileišis, „Iš kovos laikų“, op. cit.

²³² Iš 1905 metų Ernesto Galvanausko atsiminimų, op. cit., nr. 91.

²³³ Pr. Būčys, „Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo“, op. cit., p. 255.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ /L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 275; L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo Lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, op. cit., l. 17; L. Gira, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., nr. 18; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 2, p. 151.

²³⁶ Pr. Klimaitis, ibidem, nr. 4, p. 368.

²³⁷ Ibidem.

mokyklų klausimu, o St. Kairys bei J. Basanavičius – apie Lietuvos autonomiją ir priemones jai iškovoti. J. Vileišis konsultavo redakcinę komisiją kaip teisininkas. Taigi lieka neaiškūs tikrieji pirmųjų trijų nutarimų punktų autoriai. Tiek Pr. Klimaičio, tiek ir St. Kairio versijos turi silpnų vietų. Lygiai taip pat sunku patikėti, kad šalia J. Basanavičiaus ir St. Kairio savo varianto nepateikė LDP, kuriai prezidiume atstovavo vienas aktyviausių jos narių – A. Smetona. O juk redakcinėje komisijoje buvo ir kitas LDP lyderis J. Vileišis. Suvažiavime aktyviai reišėsi P. Višinskis, A. Bulota ir kt. Apie LDP dalyvavimą rengiant nutarimus užsimena ir F. Bortkevičienė²³⁸.

Nesant tikslesnių duomenų apie Suvažiavimo nutarimų rengimą, belieka pasitelkti pačių nutarimų analizę.

Lietuvių suvažiavimo nutarimai buvo suformuluoti antrąją jo dieną. Tai buvo logiška 1905 m. tautinės revoliucijos išdava. Nutarimai implikavo daugelio 1905 m. priimtų dokumentų-programų, memorandumų, manifestų, įvairių kitų nutarimų svarbiausius postulatus. Suvažiavimo rezoliucijas rengė lietuvių politinių partijų ir grupuočių lyderiai, turintys didžiulę politinės veiklos patirtį. Patys nutarimai taip pat buvo kondensuota dvi dienas vykusių diskusijų išraiška. Be abejo, didelę įtaką formuluojant rezoliucijas padarė neseniai priimti LVS nutarimai. Pasak E. Galvanausko ir P. Rusecko, Lietuvių suvažiavimo nutarimai negalėjo būti mažiau revoliucingi negu LVS rezoliucijos²³⁹.

Kol kas neminėjome, kad St. Kairys viename savo straipsnyje ir atsiminimuose, remdamasis nutarimų teksto analize, bandė argumentuoti lemiamą LSDP vaidmenį formuluojant Suvažiavimo nutarimus. Pasak St. Kairio, beveik visas antrasis nutarimų skyrius, išskyrus reikalavimą prijungti Suvalkų gubernijos lietuviškąją dalį prie Lietuvos autonomijos, ir visas trečiasis skyrius parengtas socialdemokratų. Tai liudija gausybė LSDP programinių dokumentų, kurių formuluotės esą identiškos Suvažiavimo nutarimų formuluotėms. Pirmiausia tai LSDP reikalavimas pilnos, o ne ribotos autonomijos, taip pat demokratinis reikalavimas, kad „išlaisvintoje Lietuvoje gyvenančios tautos galėtų pilna laisve naudotis“, tik socialdemokratams būdinga visuotinių, tiesioginių, lygių rinkimų formuluotė. Taip pat Lietuvos autonomijos ribų nustatymas („autonomiškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografinės Lietuvos kaipo branduolio ir tų pakraščių, kurie dėl ekonomiškų, kultūriškų, tautiškų ar kitų priežasčių traukia prie to branduolio ir kurių gyventojai priklausyti prie jo panorės“), priemonės autonomijai iškovoti (ypač būdingas socialdemokratams postulatą „reikalui prisiėjus, streikuoti vi-

siems darbo žmonėms miestuose ir sodžiuose“) ir reikalavimas kad „santykiai su kaimyninėmis Rusijos šalimis turi būti paremti ant federacijos pamatų“²⁴⁰.

Kad Suvažiavimo nutarimams didžiausią įtaką turėjo LSDP parengtas projektas, liudija jau pats nutarimų pobūdis. Nesunku pastebėti, kad Lietuvos autonomijos reikalavimas argumentuojamas ne metafiziniais tautos egzistavimo kriterijais, tautos, kaip subjekto, konstitutavimosi būtinybe ir netgi ne istorinių politinių lietuvių tautos teisių pagrindu, o „Lietuvos gyventojų reikalų pilnu užganėdinimu“. Trūksta būtent tų argumentų, kurie paprastai būdavo plačiau ar siauriau išdėstomi J. Basanavičiaus ar LDP parengtuose dokumentuose.

Analizuojant St. Kairio argumentus, krinta į akis tai, kad jis visai ne užsimena apie pirmą nutarimų skyrių („Dabartinis padėjimas Rusijoje ir Lietuvoje“), kurio autorystė yra neginčytina. Būtent tokią rezoliuciją, kurią Suvažiavimo nutarimai pakartoja kone pažodžiui, St. Kairys pasiūlė II posėdžio pradžioje. Tačiau neužmirškime, kad J. Basanavičius taip pat pripažino caro valdžią esant pikčiausiu priešu. Be to, pirmojo skyriaus formuluotės, kviečiančios į kovą su „senąja tvarka“, buvo pakankamai aptakios ir priimtinos netgi konservatyvioms politinėms grupuotėms. Juolab kad ir kvietimas „šviestis, rištis ir stotis kovon drauge su sukilusia visų Rusijos tautų liaudimi“ buvo nekonkretus, niekuo nepareigojantis.

Antrojo skyriaus („Lietuvių autonomija“) analizė leidžia suabejoti kategoriškais St. Kairio tvirtinimais. Kaip matyti iš formuluočių, šis skyrius greičiausiai buvo parengtas remiantis LSDP projektu. Tačiau pirmasis antrojo skyriaus postulatats dėl kitų Lietuvoje gyvenančių tautų lygių teisių su lietuviais daugiau ar mažiau atsispindėjo ne tik LSDP ar LDP pasisakymuose Suvažiavimo metu²⁴¹, bet ir LDP bei tautinių demokratų programiniuose dokumentuose²⁴². Antrasis postulatats apie Lietuvos autonomiją su Seimu Vilniuje ir rinkimų į seimą principus,

²³⁸F. Bortkevičienė, „Didžiojo Vilniaus Seimo laikų ūpas“, op. cit.

²³⁹P. Ruseckas, *Didysis Vilniaus Seimas. 1905–1930*, p. 35; Iš 1905 metų Ernesto Galvansko atsiminimų, op. cit., nr. 91.

²⁴⁰St. Kairys, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 22–23; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 97.

²⁴¹P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus Seimo užrašai“, op. cit., l. 7.

²⁴²Ibidem; /L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 275; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, nr. 2, p. 155; Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui grafui S. J. Vitei, op. cit., p. 345; *Lietuvos Demokratų Partijos programa*, op. cit., p. 7, 8.

nors socialdemokratai jį labai dažnai akcentavo, LDP, LVS, tautinių demokratų ir krikščionių demokratų programose taip pat užėmė svarbią vietą²⁴³. Etnografinių ir kartu Lietuvos autonomijos ribų klausimą (jį apibrėžimas puikiai demonstravo Suvažiovime vyravusią demokratinę dvasią) panašiai formulavo tiek socialdemokratai (St. Kairys), tiek ir demokratai (A. Smetona)²⁴⁴. Ši nuostata netrukus „persikėlė“ į TLDP bei krikščionių demokratų programas^{*245}.

Suvalkų gubernijos prijungimo prie Lietuvos problema, kaip žinome, aktyviai kėlė J. Basanavičius ir tautiniai demokratai. Į šios nutarimų pastraipos autorystę socialdemokratai nepretendavo.

Problemiška ir paskutinio antrojo nutarimų skyriaus postulato dėl federacijos su „kaimyniškais Rusijos šalimis“ autorystė. Ir nors labiau tikėtinas LSDP, visada kėlusios „liuosos federacijos“ idėją, prioritetas, tačiau federacijos su kaimyniniais kraštais idėja nebuvo svetima ir LDP²⁴⁶.

Trečiasis Suvažiovimo nutarimų skyrius, kaip matyti iš atskirų formuluočių, irgi buvo parengtas remiantis socialdemokratų pateiktu projektu. Tačiau ne be išlygų. Griežti reikalavimai griauti „dabartinę prispaudimo tvarką“ būdingi visiems LSDP programiniams dokumentams ir atsisaukimams. Taip pat abejonių nekelia paskutinis trečiojo skyriaus sakiny, išreiškiantis nuostatą „reikalui prisiejus streikuoti visiems darbo žmonėms miestuose ir sodžiuose“. Tik reikėtų pridurti, kad tai jau buvo kompromiso išdava, nes, paties St. Kairio liudijimu, iš pradžių jis siūlęs ginkluotos kovos reikalingumą²⁴⁷. Tik krikščionims demokratams, o galbūt ir kitoms politinėms grupuotėms spaudžiant, jis išbraukęs ginkluoto sukilimo šūkį. Rusijos valdžios boikoto apibūdinimas būdingas kone visoms politinėms grupuotėms, gal tik LSDP reikėtų laikyti šių reikalavimų pradininke ir įkvėpėja. Be to, aktyvaus caro valdžios boikoto politika buvo sėkmingai vykdoma Lietuvos valsčiuose jau nuo 1905 m. spalio mėn. pabaigos. Todėl Suvažiovimo metu šis reikalavimas jokiu būdu negalėjo būti laikomas radikaliu. Ši nutarimų dalis galėjo būti paimta tiek iš tautininkų, tiek ir iš socialdemokratų ar demokratų programos. Nereikėtų užmiršti, kad LVS nutarimuose Rusijos valdžios boikoto priemonės išdėstytos kur kas smulkiau ir aiškiau²⁴⁸. Taip pat sunkiai tikėtina, jog reikalavimas „vienyti visas Lietuvos politiškųjų partijų ir pavienių ypatų pajėgas“ paimtas iš LSDP projekto. Socialdemokratų atsisaukimuose bei kituose dokumentuose visada vengta kalbėti apie bendrus lietuvių politinių grupuočių veiksmus. Kartais net atvirai deklaruotas nenoras kurti bendrus kovos

komitetus su LDP²⁴⁹. Šį pasiūlymą galėjo iškelti tautiniai demokratai su LDP, o tolesnė mintis – „susivienijus namieje – pridera mums jungtis su visomis kitomis Rusijos tautomis, kurios padeda griauti dabartinę tvarką“, matyt, priklauso LSDP. Susitarti padėjo ir tai, jog socialdemokratams prezidiume bei redakcinėje komisijoje atstovavo St. Kairys, jautęs pareigą derinti partinius ir visos tautos interesus.

Ketvirtasis nutarimų skyrius („Valsčiai ir mokyklos“) buvo vienintelis, dėl kurio sutapo visų dalyvavusiųjų nuomonės. Šią rezoliuciją, paties St. Kairio liudijimu, parengė LMS nariai Pr. Klimaitis ir J. Gabrys.

Jau pats vieningas balsavimas už Suvažiavimo nutarimus rodo, kad jie buvo kompromiso rezultatas. Net jeigu suteiksime tam tikrą prioritetą socialdemokratams, turėsime sutikti, kad jų pateikti projektai buvo kitų redakcinės komisijos narių pripažinti arba atmesti. Aiškus dalykas – pernelyg radikalių LSDP reikalavimų nebūtų parėmusi nei redakcinė komisija, nei pats Suvažiavimas. Daugeliu atvejų socialdemokratų ir kitų partinių grupuočių nuomonės sutapo, nors, manytume, rengiant antrąjį ir trečiąjį skyrius, daugiau pasinaudota socialdemokratų, o ne tautininkų projektu. Abejonių nekyla, kad pirmąjį skyrių suformulavo LSDP, o ketvirtąjį – LMS atstovai. Tiesa, Pr. Klimaitis kartu priklausė ne tik LMS, bet ir tautiniams demokratams, o J. Gabrys – LVS ir LDP.

²⁴³ Nutarimas Lietuvos valsčionių, op. cit.; Lietuvių krikščionių demokratų partijos programos projektas, op. cit., p. 331; TLDP dokumentai, op. cit., p. 187; Tiesa, TLDP programa buvo parašyta tik 1906 m. vasario mėn.

²⁴⁴ P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus seimo užrašai“, op. cit., l. 7; Kaminskas /St. Kairys/, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Darbas*, 1955, nr. 4, p. 22–23.

*Manytume, kad teiginys, deklaruojantis etninių pakraščių gyventojams teisę patiems apsispręsti dėl priklausomybės Lietuvos autonomijai, į krikščionių demokratų programą buvo įrašytas jau po Lietuvių suvažiavimo.

²⁴⁵ TLDP dokumentai, op. cit., p. 185; Lietuvių krikščionių demokratų partijos programos projektas, op. cit., p. 331.

²⁴⁶ P-tis /J. Vileišis/, „Lietuvių ir lenkų iridentų kuopa“, *Varpas*, 1905, nr. 11/12, p. 2–3; Idem, „Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimų nutarimų“, *Varpas*, 1905, nr. 7/8, p. 73–77 ir kt. dokumentai.

²⁴⁷ Kaminskas /St. Kairys/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 22; Idem, *Tau, Lietuva*, p. 96.

²⁴⁸ Nutarimai Lietuvos valsčionių, op. cit.

²⁴⁹ „Išvien į kovą!“ (LDP atsišaukimas), *Varpas*, 1905, nr. 6, p. 57; „Lietuvos Demokratų Partija. Atviras laiškas broliams amerikiečiams“, *Varpas*, 1905, nr. 11/12, p. 131.

Taigi indėlių į Suvažiavimo nutarimus įdėjo visos politinės partijos ir grupuotės: LSDP, tautiniai demokratai LDP ir LMS, tiesiogiai rengdamos visą rezoliucijų kompleksą, o krikščionys demokratai bei LVS – padarydami kai kurias pataisas. Taip pat ir anksčiau priimtoms LVS rezoliucijoms darė nutarimų rengėjams tiesioginę įtaką.

Pripažinus, kad Suvažiavimo nutarimai, nors ir su didelėmis korektyvomis, buvo parengti remiantis LSDP projektu, sunku susilaikyti nepalyginus jų su tautinių demokratų ir socialdemokratų siūlytomis Suvažiavimo darbotvarkėmis. Paradoksalu, bet šiuo požiūriu LSDP patyrė pralaimėjimą. Suvažiavimo nutarimai su nedidelėmis išlygomis iš esmės atitiko tautinių demokratų ir OK nubrėžtą projekciją, t. y. oficialią Suvažiavimo programą. LSDP, bandžiusi kelti Suvažiavimo juridinio statuso problemą ir protegavusi aktyvaus politinio subjekto modelį, buvo priversta nusileisti tautiniams demokratams ir apskritai konservatyvioms politinėms grupuotėms. Nutarimai, nors ir proklamavo lietuvių tautos valią, tačiau neskatinė konstitutavimosi aktyvaus politinio subjekto, galinčio ne tik reaguoti į carizmo politiką, bet ir sugebančio sukurti juridines ir faktines prielaidas naujoms valstybinėms-politinėms struktūroms atsirasti. Tiksliau pasakius, tokio politinio subjekto kūrimas buvo tik projektuojamas. Todėl galima konstatuoti, kad Lietuvių suvažiavimo nutarimai buvo daugiareikšmiai. Pirmiausia, jie, kaip ir pats Suvažiavimas, ženklino tam tikrą lietuvių nacionalinio judėjimo ribą. Bendri visų politinių partijų ir grupuočių, iš dalies, galima teigti, ir visos tautos atstovų nutarimai liudija lietuvių nacionalinio judėjimo konsolidaciją, o politinių ir ypač etnopolitinių reikalavimų prioritetą rodė aukštą valstybinės-politinės brandos lygį. Kitas dalykas – nepakankamas pasiruošimas Suvažiavimui nulėmė, jog nebuvo sukurtos politinės struktūros, kurios atitiktų šį valstybinį politinį subrendimo lygį. Todėl galima tvirtinti, kad Suvažiavimo nutarimai kartu fiksavo ir tuometinę – 1905 m. lapkričio–gruodžio mėn. Lietuvos politinę situaciją. Akcentuodami nutarimų *nepilnumą* ir *nuosaikumą*, vis dėlto turime pripažinti, kad šis nepilnumas bei nuosaikumas buvo kartu ir realios politinės situacijos suvokimo pasekmė, t. y. liudijo lietuvių politinių veikėjų savirefleksiją. Tačiau vien konstatavus savirefleksiją, be abejo, nepaaiškinsime, kodėl Suvažiavimo nutarimai buvo tik *reikalavimų sąvadas*. Juk priėmus socialdemokratų siūlytą aktyvaus politinio subjekto prioritetą, nutarimai, galimas daiktas, būtų tapę ne *reikalaujantys*, o *proklamuojantys*, t. y. skelbiantys Lietuvos valstybingumo atkūrimą viena ar kita forma. Aišku, tai jokia būdu nebūtų reiškę savirefleksijos nebu-

vimo. Tačiau, kaip prisimename, netgi aktyvios pozicijos šalininkai (LSDP) patys nebuvo paruošę detalių taktinių bei strateginių planų ir iš esmės buvo nepasiruošę Suvažiavimui. Todėl galima teigti, kad aktyviosios ir pasyvosios pozicijų susidūrimą laimėjo pasyvioji. Suvažiavimo nutarimai faktiškai buvo lietuvių tautos reikalavimai *minimum*. Vis dėlto tai buvo *veiksmų* programa. Tokį statusą jiems garantavo ne tik paties revoliucinio momento bei tautos politinio subrendimo fiksavimas, bet ir nuorodos į konkrečius revoliucinius veiksmus Lietuvos kaime.

Kitas ne mažiau svarbus nutarimų ypatumas – Lietuvos autonomijos kūrimo principų išdėstymas (II nutarimų skyrius) kartu reiškė ir svarbiausias lietuvių tautos strateginės politikos kryptis. Paaiškėjo, kad Lietuvos autonomijos kūrimo principai, visuotinai patvirtinti Lietuvių suvažiavime, iš esmės atitiko lietuvių etnopolitinę orientaciją. Tiesa, tai dar neatmetė kitų etnopolitinės raidos galimybių, tačiau *lietuvių* etnopolitinės konsolidacijos faktas reiškė, kad bet kokie atskirų lietuvių politinių grupuočių bandymai keisti etnopolitinę orientaciją galėjo būti vertinami kaip Lietuvių suvažiavimo nutarimų revidavimas. Taigi šiame kontekste ir pabandysime panagrinėti Suvažiavimo nutarimus.

Politiniai veikėjai ir apskritai lietuvių inteligentai suvokė, kad Suvažiavimas nebuvo *tikroji tautos atstovybė*. Juridiškai, ypač bendrųjų demokratinių principų realizavimo požiūriu, jis neturėjo formalaus tautos įgaliojimo. Kaip minėjome anksčiau, Suvažiavimo atstovų rinkimai buvo tiesioginiai ir laisvi, tačiau formaliai nebuvo visuotiniai, lygūs ir slapti. Tai buvo tik Lietuvių suvažiavimas, siekęs išsiaiškinti Lietuvos politinę padėtį bei suformuluoti artimiausius lietuvių politinius tikslus ir uždavinius.

Pats Suvažiavimo darbas nebuvo griežtai reglamentuotas, nors kai ką stengtasi apriboti: nustatyta kalbėtojų kiekvienu klausimu skaičius, kalbų trukmė, bendras vieno asmens kalbų skaičius. Tačiau tai buvo tiktai priemonės, garantuojančios sklandesnį, racionalesnį darbą. Suvažiavimo nutarimų nebandyta teisiškai įforminti: nebalsuota už atskirus nutarimų punktus, jų nepasirašė net Suvažiavimo prezidiumo nariai.

Pažymėsime, kad visų juridinių Suvažiavimo rengimo niuansų neįstengė išgildinti ir patys jo organizatoriai. Demokratijos principais ir apskritai prigimtinę teisę remiantis formuluoti Suvažiavimo nutarimai puikiai dera su spalio 17(30) d. manifesto pagrindiniais teiginiais. Stengtasi, kad jie neprieštarautų ir „pamatiniams“ Rusijos įstatymams. Apie tai liudija jau minėta A. Bulotos kalba II posėdžio pradžioje bei J. Vileišio įtraukimas į redakcinę komisiją. Rezultatas buvo pasiektas:

Lietuvių suvažiavimo nutarimai neprieštaravo spalio 17(30) d. manifestui, įskaitant ir skirsnį apie valdžios boikotą (propaguotos nesmurtinės priemonės) bei teiginį, jog „dabartinė caro vyriausybė yra pikčiausiu mūsų priešu“. O „senosios tvarkos“ nuvertimo argumentai galėjo būti interpretuojami, pirma, kaip nepasitenkinimas situacija, buvusia iki spalio 17(30) d., ir antra, kaip delsimas įgyvendinti šį manifestą praktiškai. Taigi šiuo atveju „reikalaujantys“, o ne „proklamuojantys“ nutarimai buvo savotiška Suvažiavimo organizatorių ir dalyvių apsauga. Šie nutarimai tapo oficialiu kreipimusi į Lietuvos gyventojus ir neoficialiu – į caro vyriausybę.

Suvažiavimo nutarimai iš esmės buvo politiniai. Kultūriniai reikalavimai nebuvo labai akcentuojami. Iš viso nekalbama apie ekonominius reikalavimus. Tiesa, jie plačiau aptarti LVS ir LSDP nutarimuose. Tačiau, matyt, svarbiausia to priežastis – nutarimų rengėjai ieškojo tautą vienijančių, o ne skaldančių momentų. Atskirų lietuvių visuomenės luomų ir sluoksnių interesų skirtingumas galėjo užgožti svarbiausias to meto politines problemas.

Pirmasis nutarimų skyrius („Dabartinis padėjimas Rusijoje ir Lietuvoje“), kaip minėta, suformuluotas socialdemokratų, buvo konstatuojantis ir kartu pagrindžiantis lietuvių tautos reikalavimus. Esama Lietuvos politinė situacija neišskiriama iš visos Rusijos imperijos revoliucinės situacijos konteksto. Nutarimų žangoje neakcentuojami lietuvių tautos specifiniai uždaviniai tautinės revoliucijos metu. Taip pat neužsimenama apie lietuvių tautos suverenių teisių kūrimą. Lietuvių tautos kova argumentuojama „dabartinės caro valdžios“ priespauda ir bendrąja visos Rusijos revoliucine situacija, kurios dėka „pasikėlė visi rusų valstijos kraštai“. Bet kokios permainos siejamos su bendra kova kartu su kitomis Rusijos tautomis.

Gali kilti klausimas, ar toks lietuvių politinių tikslų pagrindimas ir kartu Lietuvos politinės situacijos „sumenkinimas“ rodė autentišką lietuvių politinių jėgų poziciją. Manytume, kad tokie „sumenkinantys“ motyvai buvo pasirinkti neatsitiktinai. Juk šiuo atveju svarbiausiu lietuvių tautos reikalavimų akstinu tampa bendros Rusijos revoliucinės situacijos poveikis. Tokia interpretacija buvo naudinga konservatyvioms lietuvių politinėms grupuotėms ir galbūt LDP, o LSDP patenkino pirmojo skyriaus radikalumas ir revoliucinis tonas. Matyt, St.Kairiui pateikus savo rezoliucijos projektą, jis patenkino ir kitas politines gruputes ir buvo nesunkiai susitarta.

Antrajame nutarimų skyriuje, kuris labiausiai patraukia mūsų dėmesį, nuo abstrakčios argumentacijos pereinama prie konkretaus Lietuvos autonomijos pagrindimo. Tiesa, šie Lietuvos autonomijos kūrimo principai gana fragmentiški, išdėstyti tezėmis ir savo pagrindimo instrumentuote gerokai nusileidžia gana išsamioms pavienių lietuvių politinių partijų programoms. Tačiau, palyginti su šiomis programomis, Suvažiavimo nutarimuose pateiktas Lietuvos autonomijos modelis iš esmės nesiskiria. Taigi „Lietuvos autonomijos“ sąvoka Suvažiavimo laikotarpiu nepakito. Suvažiavimo dalyviai autonomiją suprato kaip politinę autonomiją. Tiksliau – kaip austriškąjį autonomijos variantą, kai dalis suvereniteto perleidžiama centrinei valdžiai, o krašte vidaus problemas sprendžia autonominis seimas. Iš politinių partijų programų ir kitų programinių dokumentų, pasirodžiusių 1905 m., matyti, kad Lietuvos autonomijos vykdomosios valdžios funkcijų klausimui nebuvo teikiama didelė reikšmė. Tai reiškia, kad Lietuvos autonomijos kompetencija nebuvo detalai apsvaistyta, juo labiau – lyginama su vokiškuoju federaciniu variantu. Nors žodis „federacija“ vartotas neretai, tačiau jis paprasčiausiai dažnai buvo painiojamas su autonomija.

Nors Suvažiavimo nutarimuose, išskyrus Vilniaus, kaip Lietuvos sostinės, paminėjimą, nėra kitų užuominų apie Lietuvos valstybės *atkūrimą*, neabejotina, kad šie nutarimai buvo būtent *Lietuvos valstybingumo atkūrimo projektas*. Juk redakcinėje komisijoje buvo tautinių demokratų, demokratų ir socialdemokratų atstovai, o šių partijų programose buvo tiesiogiai siejami senojo ir naujojo Lietuvos valstybingumo elementai. Ši nutarimų trūkumą bent iš dalies kompensavo pilietinės visuomenės kūrimo akcentai.

Vienas iš svarbiausių argumentų kurti Lietuvos autonomiją buvo nurodytas siekis, kad visos Lietuvos tautos galėtų naudotis „pilna laisve“. Ši pilietiškumo nuostata Suvažiavimo nutarimuose puikiai dera su demokratinių gyvenimo normų propagavimu. Labai gerai tai iliustruoja teiginys apie tai, kad „autonomiškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografinės Lietuvos, kaip branduolio ir tu pakraščiu, kurie dėl ekonomiškų, kultūriškų, tautiškų arba kitų priežasčių traukia prie to branduolio ir kurių gyventojai priklausyti prie jo panorės“. Ši pastraipa, mūsų požiūriu, Suvažiavimo nutarimuose yra svarbiausia. Visoms lietuvių politinėms grupuotėms tokia formuluotė buvo priimtina. Juk buvo kalbama apie teritorinį valstybės kūrimo principą. Pirma, „etnografinės“ valstybės kūrimo deklaratavimas buvo natūrali lietuvių nacionalinio judėjimo išdava. Lietuvių politinė struktūra buvo susiklosčiusi

dar prieš Lietuvių suvažiavimą, tačiau svarbiausia tai, kad ši principą fiksavo Suvažiavimas. Antra, „etnografinės“ valstybės modelis neprieštaravo lietuvių politinių grupuočių Lietuvos valstybingumo koncepcijoms (apie tai jau rašyta skyriuje „II posėdis“).

Dėmesį patraukia teiginys dėl „etnografinių pakraščių“ prisidėjimo prie Lietuvos autonomijos. Tai buvo demokratų ir socialdemokratų pateikta formuluotė. Modeliuojant naujus valstybinius darinius buvusiose LDK žemėse, atrodo, tai buvo vienintelė priimtina formuluotė, kuri turėjo patenkinti tiek lietuvių, tiek ir baltarusių bei Lietuvos lenkų interesus. Tačiau yra ir kita šio postulato interpretavimo galimybė. Laisvos apsisprendimo teisės pripažinimas „etnografiniams pakraščiams“ kartu suponuoja galimybę „padėti“ šių pakraščių gyventojams apsispręsti. Manytume, būtent todėl tautiniams demokratams ir krikščionims demokratams, siekusiems išplėsti etnografines ribas, ši formuluotė taip pat buvo priimtina.

Kalbant apie „etnografinius pakraščius“, be abejo, turėta galvoje Rytų ir Pietryčių Lietuva, t. y. lietuvių, baltarusių ir lenkų etnis pasienis. Todėl šio teiginio demokratizmą leidžia suvokti jau pati Lietuvos sociokultūrinė situacija: lietuvių nacionalinio judėjimo ir baltarusių tautinio sąjūdžio galimybės plėsti savo įtaką rytinėje Vilniaus gubernijos dalyje bei Gardino gubernijoje buvo apylygės, o nevienalyčio Lietuvos lenkų visuomeninio sąjūdžio galimybės dėl kultūrinės ir socialinės šio krašto specifikos turėjo prioritetą.

Apie tai, kad „etnografinių pakraščių“ bei Lietuvos autonomijos rytių ir pietrytinių sienų problema buvo tapatinama, galima spręsti ir iš to, kad antrajame nutarimų skyriuje Suvalkų gubernijos priklausomumo Lietuvos autonomijai problema buvo aptarta visiškai atskirai*. Tiesa, galima manyti, kad Suvalkų gubernijos klausimas buvo įtrauktas į Suvažiavimo nutarimus paprasčiausiai žinant apie Suvalkų gubernijos lietuvių susirinkimą ir jo nutarimus. Tačiau kitas dalykas, jog Suvažiavimo nutarimai kalba tik apie Suvalkų gubernijos lietuviškų žemių prijungimą prie Lietuvos autonomijos. Todėl iškiltų klausimas: ar lenkiška Suvalkų gubernijos dalis taip pat priklauso tiems „etnografiniams pakraščiams“, kurie turi apsispręsti. Manytume, kad J. Basanavičiaus šalininkai šį dalyką suprato būtent taip, o radikali politinė partija (LDP ir LSDP), sutikdamos su šia formuluote, turėjo galvoje tik lietuviškas Suvalkų gubernijos apskritis.

Tačiau gali iškilti klausimas – ką reiškia formuluotė kitų „etnografinių pakraščių“ – šiauriniam (t. y. siena su Latvija) ir vakariniam (siena

su Prūsija) pakraščiai. Su Latvija buvo susiklosčiusi natūrali etninė, kultūrinė ir administracinė siena. Lietuvių politinės partijos reikšdavo pretenzijas tik į dalį Kuršo gubernijoje buvusios Ilukstės apskrities ir į Palangą. Vakarinės lietuvių etnografinės ribos neatitiko Rusijos ir Vokietijos valstybinės sienos, nes dalis etninių lietuvių žemių buvo Prūsijos sudėtyje. Turint galvoje, kad „etnografinių žemių“ ribos buvo suprantamos plačiau už „etnines žemes“, lietuviškasis etnografizmas galėjo pretenduoti į gana dideles Prūsijos teritorijas. Tačiau vargu ar tai buvo aktualu Suvažiavimo dalyviams. Juk buvo kalbama apie realias galimybes sukurti Lietuvos autonomiją **Rusijos imperijos sudėtyje**. Todėl problemos realiai galėjo iškilti tik dėl Lietuvos rytinių, pietrytinių pakraščių bei Suvalkų gubernijos prijungimo prie Lietuvos autonomijos.

Trečiasis nutarimų skyrius („Kokiu būdu iškovoti autonomiją“), kuris turėjo detalizuoti Lietuvos autonomijos principų realizavimą, buvo labai paviršutiniškas, nekonkretus ir netgi prieštaringas. Nors ir buvo išreikštas siekis „vienyti visas Lietuvos politinių partijų ir pavienių ypatų pajėgas“, tačiau toks abstraktus formulavimas jau savaime nulėmė šio teiginio neveiksmingumą. Juk nenurodyti nei vienijimosi principai, nei bendradarbiavimo formos. Nekalbama ir apie organizacinius darinius, kurie garantuotų Suvažiavimo nutarimų vykdymą. Ateityje, „susivienijus namieje“, numatoma „jungtis su kitomis Rusijos tautomis“, tačiau šios nuostatos nepagrindžiamos net teoriškai, jau nekalbant apie praktinius jų įgyvendinimo kelius.

Nubrėžus artimesnius ir kiek tolesnius uždavinius, toliau išdėstyta, kokių konkrečių priemonių reikia imtis Lietuvos kaime. Tačiau iš esmės tai buvo tik kvietimas toliau tęsti vietinės caro valdžios pakeitimo akciją. Jokie organizuoti veiksmai pertvarkant vietinius valdžios organus nenumatyti. Taigi, nepaisant gana plačių diskusijų Suvažiavime, trečiajame nutarimų skyriuje buvo tik akcentuotos kai kurios principinės nuostatos dėl taktikos autonomijai iškovoti.

Ketvirtajame skyriuje („Valsčiai ir mokyklos“) kalbama apie lietuvių kalbos vartojimą valsčiuose ir mokyklose. Todėl ši skyrių reikėtų pavadinti ne kultūriniu, o kalbiniu-kultūriniu. Iš esmės nieko naujo, palyginti su LMS programa ir LSDP bei LDP programinėmis nuostatomis dėl visų dalykų dėstymo lietuvių kalba ir lietuvių kalbos įvedimo

*Reikėtų pažymėti, kad Suvalkų gubernijos problemą aktyvino ir Lenkijos Karalystės autonomijos projektai.

vietiniuose valdžios organuose, nepasakyta. Dviem sakiniais buvo išdėstyti esminiai reikalavimai dėl tautinės mokyklos kūrimo. Sudėtinė šio klausimo dalis – reikalavimas, „kad patys to krašto žmonės rinktų sau mokytojus“, reiškė, kad konkretų švietimo reformos vykdymą turėjo garantuoti lietuvių mokytojų dalyvavimas šiame procese. Atkreipiamė dėmesį, kad akcentuojamas ne lietuvių kalbos, o „prigimtinės kalbos“ vartojimas. Praktiškai tai reikštų lietuvių, baltarusių, ir lenkų kalbų prioritetą Lietuvos kaimo vietovėse ir žydų – miestuose (priklausomai nuo gyventojų tautinės sudėties) ir apskritai visų Lietuvoje vartojamų kalbų lygias teises.

Taigi Lietuvių suvažiavimo nutarimuose išdėstyti svarbiausi Lietuvos autonomijos kūrimo principai, kurių buvo laikomasi propaguojant „etnografinės“ valstybės modelį iki pat Lietuvos valstybės atkūrimo (neužmirškime, kad greta egzistavo gausybė istorinės Lietuvos atkūrimo projektų). Tačiau konstruktyviai ir visapusiškai neišdėsčius taktinių prerogatyvų bei nesukūrus organizacinių struktūrų, galinčių padėti jas įgyvendinti, beliko pasikliauti kai kurių lietuvių politinių partijų brandumu ir bendru tautiniu-revoliuciniu pakilimu.

Lietuvių suvažiavimo rezoliucija dėl lenkinimo Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Jau buvo minėta, kad Lietuvių suvažiavimo rezoliucija dėl lenkinimo Vilniaus vyskupijos bažnyčiose buvo išspausdinta kartu su anksčiau priimtais nutarimais²⁵⁰. Po kelių dienų, jau išplatinus Suvažiavimo nutarimus po visą Lietuvą, LSDP ir LDP protestavo prieš šį skirtingų nutarimų sujungimą į vieną. Svarbiausias jų argumentas – nutarimas dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose nebuvo svarstytas, jo neaptarė net prezidiumas, be to, „buvo nesąmoningas ir paduotas neapgalvotai“²⁵¹. J. Basanavičius tuoj po Suvažiavimo – 1905.XI.25(XII.8) „Vilniaus žiniuose“ pripažino, kad ši rezoliucija, „neperėjusi per prezidiumą, naktį, ant greitųjų“ buvo išspausdinta drauge su „oficiališkai priimtais nutarimais“. Todėl jis sutinkąs, kad rezoliucija dėl lenkinimo Vilniaus vyskupijoje turi būti laikoma atskira rezoliucija („protokolas“)²⁵². J. Basanavičiaus pareiškimą reikėtų įsidėmėti, nes literatūroje šios dvi atskiros Suvažiavimo rezoliucijos dažniausiai pateikiamos kaip viena*²⁵³.

Taigi turint galvoje, kad abu minėti nutarimai buvo priimti atskirai, o antrosios rezoliucijos iniciatorius J. Basanavičius tai viešai pripažino, galima teigti, jog Suvažiavimas patvirtino dvi rezoliucijas, kurias siūlome pavadinti taip: 1) „Pirmojo lietuvių tautos atstovų suvažiavimo nutarimai“, 2) „Pirmojo lietuvių tautos atstovų suvažiavimo nutarimas dėl

lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose“ (žr. priedą Nr. 10). „Nutarimas dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose“ ryškiai skyrėsi nuo bendrųjų Suvažiavimo nutarimų pirmiausia tuo, kad tai buvo dokumentas, iš pirmo žvilgsnio sprendęs lokalinę problemą – lietuvių kalbos klausimą Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Antra vertus, tai atskiras nutarimas, už kurį balsavo visas Lietuvių suvažiavimas. Visa tai lyg ir demonstravo šio klausimo svarbą. Kas verčia taip manyti? Pirma, Vilniaus vyskupija apėmė Vilniaus ir Gardino gubernijas, kurios etniniu požiūriu nebuvo vienalytės. Antra, Lietuvių suvažiavimui numačius kovoti už Lietuvos autonomiją etnografinėmis ribomis, nebuvo ir negalėjo būti tiksliai nustatytos ribos tų „pakraščių“, kurie gali „savo noru prisijungti“ prie Lietuvos autonomijos. Tiesa, J. Basanavičiaus formuluotės buvo gana atsargios ir iš esmės neprieštaravo demokratiniais principams. Nepasitenkinimas reiškiamas tiktai tuo, kad lenkų kalba propaguojama politiniu tikslu, t. y. prieš lenkų kalbą, *kaip kultūrinio gyvenimo realiją*, nepasisakoma. Taip pat žadama kovoti ne prieš lenkų kunigus, o prieš „lenkomanų“ (t. y. lenkintojų) kunigiją²⁵⁴. Nėgana to, lietuvių kalbos teisių gynimo reikalavimas atitiko bendrąsias demokratijos normas bei kultūrinio apsisprendimo principus ir pats savaime negalėjo paaštrinti politinės situacijos Vilniaus krašte. Tačiau lietuvių, lenkų ir baltarusių santykiai Vilniaus gubernijoje buvo ypatingi tuo, kad caro administracija labai dažnai pakreipdavo jų raidą sau palankia linkme.

²⁵⁰ Pirmojo Lietuvių Tautos Atstovų susivažiavimo nutarimai, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.24 (XII.7), nr. 276.

²⁵¹ M. Biržiška, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 702; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 4, p. 370.

²⁵² J. Basanavičius, „Prie Lietuvių susivažiavimo nutarimų“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.25 (XII.8), nr. 277.

*Tiesa, kai kuriuose darbuose rezoliucija dėl lietuvių lenkinimo Vilniaus vyskupijos bažnyčiose pateikiama atskirai nuo bendrųjų Suvažiavimo nutarimų (žr. P. Višinskis, „Pirmutinis Didysis Lietuvių Susivažiavimas Vilniuje“, *Lietuvos ūkininkas*, 1905.XII.1(14), nr. 1, p. 3–7; B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 702).

²⁵³ Pirmojo Lietuvių Tautos Atstovų susivažiavimo nutarimai, op. cit.; J. S-lius /J. Basanavičius/, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 20–21; Резолюция „Литовского съезда в гор. Вильнюс с требованием автономии Литвы, 22 ноября, 1905 г. in *Революция 1905–1907 г. в Литве*, Вильнюс, 1961, с. 356–357 ir kt.

²⁵⁴ Pirmojo Lietuvių Tautos Atstovų suvažiavimo nutarimai, op. cit.

Šis J. Basanavičiaus suformuluotas dokumentas buvo nukreiptas prieš polonizaciją. Tačiau, be jokios abejonės, jis išreiškė ir siekį plėsti lietuvių kultūrinę įtaką Vilniaus vyskupijoje. Kartu tai buvo politinė deklaracija. Juk tai remiantis etniniu (tautiniu) pagrindu sušaukto Lietuvių suvažiavimo, atstovaujančio tuo pačiu pagrindu asocijuotai (t. y. lietuvių) visuomenei, viešas pareiškimas. Tačiau bendruose Suvažiavimo nutarimuose ši mintis išreikšta gana nuosaikiai. O nutarime dėl Vilniaus vyskupijos bažnyčių, kaip minėta, iš esmės keliamos tiesioginės kultūrinės bei politinės įtakos skleidimo klausimas. Vilniaus vyskupijoje vykdoma lenkinimo politika pateikiama vienareikšmiškai, nenurodant konkrečių politinių jėgų, pritariančių ar prieštaraujančių šiai veiklai. Taip pat ši politika nediferencijuojama geografiniu požiūriu, o kalbama apie visą Vilniaus vyskupiją. Matyt, turėta galvoje Vilniaus gubernija (be jos rytinių pakraščių) su Vilniaus miestu. Gardino gubernijoje lietuvių gyveno nedaug, nors ten taip pat buvo sėkmingai vykdoma polonizacinė politika.

Pretekstas iškelti šį klausimą – teiginys, kad „/.../ Vilniaus vyskupijoje lietuvių bažnyčiose yra vartojama pamaldose lenkiška kalba su **politišku tikslu** (išryškinta – E. M.) /.../“²⁵⁵. Tačiau turint galvoje Suvažiavimo kontekstą, neabejotina, kad lietuvių tautos kova už savo kalbos teises turėjo ir politinį atspalvį. Rezoliucijoje nedviprasmiškai pasakyta, kad Suvažiavimas remia kovojančius už lietuvių kalbos teises. Perfrazuojant rezoliucijos formuluotę, parama žadama Vilniaus vyskupijos lietuviams kunigams bei apskritai visiems „gyvenantiems ir kovojantiems lietuviams“²⁵⁶.

Dar vienas dalykas – ši rezoliucija netiesiogiai buvo nukreipta ir prieš Vilniaus vyskupą E. von der Ropą. Turimas galvoje ne tik tiesioginis pareiškimas, teigiantis, jog peikiama „šiandieninė bažnyčios tvarka Vilniaus vyskupystėje“²⁵⁷, o šios rezoliucijos poveikis pačiam E. Ropui, lenkiškai kalbančiam Lietuvos visuomenei bei rusų administracijai. Žinant, kad caro administracija akylai stebėjo lietuvių santykius su lenkais ir apskritai su lenkiškai kalbančiais Lietuvos visuomene, ji lietuvių ir baltarusių gynimo pretekstu galėjo tapti lietuvių–lenkų bei baltarusių–lenkų santykių Lietuvoje arbitru. Caro administracijos prieš vyskupą E. Ropą rengiamoje byloje lietuvių lenkinimo Vilniaus vyskupijoje klausimas nebuvo antracilis²⁵⁸. Taigi, Lietuvių suvažiavimo nutarimus dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose caro valdžia galėjo sėkmingai panaudoti tolesniam lietuvių ir lenkų kišimuisi. Nors daug kas priklausė nuo tolesnės lietuvių–lenkų santykių Vilniaus krašte raidos,

neginčytina, kad abi Lietuvių suvažiavimo rezoliucijos pateiktos kaip viena. Tai buvo užfiksuota ir lenkiškoje bei rusiškoje spaudoje²⁵⁹. Ne veltui dėl to protestavo LSDP ir LDP, palaikiusios glaudžius ryšius su politinėmis jėgomis, telkusiomis lenkiškai kalbančius lietuvius ir Lietuvos lenkus.

5. Suvažiavimo dalyvių grupuočių priimti nutarimai

Lietuvių suvažiavimas Vilniuje paspartino lietuvių politinių grupuočių formavimosi į partijas procesą, o jau anksčiau susikūrusios partijos, atsižvelgdamos į Suvažiavimo nutarimus, siekė pakoreguoti savo veiklos programas. Suvažiavimo metu įvyko LVS Steigiamasis suvažiavimas ir Suvalkų gubernijos lietuvių susirinkimas, o vos jam pasibaigus – LSDP ir krikščionių demokratų susirinkimai, taip pat II LMS suvažiavimas. Šių suvažiavimų bei susirinkimų nutarimai tiesiogiai susiję su Lietuvių suvažiavimu ir jo priimtais nutarimais. Jie savaip papildė Lietuvių suvažiavimo nutarimus, prisidėjo prie jų vykdymo.

Suvalkų gubernijos lietuvių nutarimai*. Suvalkų gubernijos lietuvių susirinkimas įvyko pirmąją Suvažiavimo dieną, tarp I ir II Suvažiavimo posėdžių. Sunku tiksliai pasakyti susirinkimo dalyvių skaičių, tačiau kaip matyti iš aktyvaus suvalkiečių dalyvavimo Lietuvių suvažiavime, jų galėjo būti keli šimtai. Suvalkijoje gana aktyviai veikė LSDP ir LDP, taip pat nemažai prieš Suvažiavimą darbavosi LDP padaliniai – LVS, iš dalies – LMS. Tikėtina, kad susirinkime dalyvavo visų politinių partijų ir grupuočių atstovai. J. Gabrio teigimu, jis buvo labai trumpas ir po „neilgų ginčų kuone vienu balsu priėmė nutarimus“²⁶⁰.

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ D. Staliūnas, Vilniaus vyskupo E. Ropo veiklos pėdsakais (1903–1907), op. cit.

²⁵⁹ Kronika. Wilno, *Kurjer Litewski*, 1905.XI.26(XII.9); Резолюция Литовского съезда, *Сее-ро западное слово*, 1905.XI.25(XII.8), № 2452.

*Žr. priedą Nr. 7.

²⁶⁰ J. Gabrys, „Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, op. cit., 1937, nr. 3, p. 57.